

शाल्मली

Bombax ceiba L.

Family – **Bombacaceae**

विविध भाषांमधील नावे:

इंग्लिश: Indian bombax, हिंदी: शिमल, कन्नड: बुरागा, मल्याळम: एलवू, मराठी: शाल्मली, सांवर, संस्कृत: शाल्मली, तामिळ: एलवू मरम, तेलगू: बुरूगा

Morphology:

It grows to an average of 20 meters, with old trees up to 60 meters in wet tropical regions. The trunk and limb bear numerous conical spines particularly when young, but get eroded when older. The leaves are palmate with about 6 leaflets radiating from a central point. An average of 7-10 cm. wide, 13-15 cm in length. The leaf's long flexible is up to 20 cm long. Flowers are cup shaped – solitary or clustered, axillary or sub-terminal, fascicles at or near the ends of branches. Fruit reaches an average of 13 cm in length light-green coloured in immature fruits, brown in mature fruits. Seeds are numerous, long, ovoid, black or grey in colour and packed in white cotton.

वनस्पतीचे वर्णन:

त्याचे आकारमान मध्यम असून उंची सुमारे १८-२४ मीटर असते. भारतात (गुजरात, खानदेश, पुणे, कोकण व उत्तर कारवारमध्ये जंगली अवस्थेत) बहुतेक उष्ण भागांत तो आढळतो. अनेक ठिकाणी रस्त्यांच्या दुतर्फा किंवा मंदिराजवळ तो लावलेला आढळतो. याचे खोड सरळ उभे असून कोवळेपणी त्यावर लहान शंकूसारखे बळकट काटे असतात. फांद्या क्षितिज समांतर असतात. थंडीत पानगळ होते व उन्हाळ्याच्या आरंभी नवी पालवी येऊ लागते. तत्पूर्वी जानेवारी-मार्चमध्ये फुले येतात. त्यांचे लांब देठाचे झुपके पानांच्या बगलेत किंवा फांदीच्या टोकाला लोंबतात. संदले पाच, जाड, चिवट व हिरवी प्रदले (पाकळ्या) पांढरी, पाच, तळाशी जुळलेली व संदलांच्या दुप्पट मोठी पाच केसरदलांचा एक जुडगा तळाशी जुळलेला असतो. फळ (बोंड) लांबट, गोलसर, चिवट, तडकून त्याची पाच शकले होतात. त्यात अनेक काळ्या बिया असून त्या रेशमी कापसात विखुरलेल्या असतात. एप्रिल - मे मध्ये बोंड फुटल्यावर कापसासकट बिया वाऱ्याद्वारे सर्वत्र पसरविल्या जातात.

बहर येण्याचा कालावधी : फेब्रुवारी ते मे

औषधी उपयोग:

शाल्मलीच्या वृक्षापासून गर्द लाल डिक मिळतो. तो बाजारात 'हतिआना गोंद' म्हणून ओळखला जातो. कोवळी पाने उपशामक असतात. मुळे मूत्रल (लघवी साफ करणारी) असतात. कच्ची फळे स्तंभक व शामक आणि मुळांचा रस मधुमेहावर देतात. सालीपासून हलक्या प्रतीचा वाख मिळतो. फळातील रेशमी कापूस गाद्या, उशा भरण्यासाठी वापरतात. त्याचे सूच कातून चटया, पट्टे वगैरे बनवितात. बियांचे तेल सरकीच्या तेलासारखे असून त्याच्या पेंडीचा जनावरांना खुराक देतात. लाकूड हलके, पांढरे व मऊ असून किरकोळ वस्तूसाठी वापरतात. पाला जनावरांना खाऊ घालतात.

लागवड :

जमीन व हवामान: चांगला निचरा होणारी, हलकी, मध्यम, रेटाड, जमीन लागवडीस निवडावी. ही वनस्पती उष्ण, तसेच समशीतोष्ण हवामानात चांगली वाढते. प्रतिकूल हवामानात, सुसावस्थेत राहणारी ही वनस्पती अनुकूल हवामान मिळताच पुन्हा फुटू लागते.

बियाणे: शतावरीची लागवड बिया टोकून किंवा गड्याच्या फुटव्यापासून प्रतीनुसार त्यांची किंमत प्रति किलो दीड ते तीन हजार रुपये आहे.

रोपांची लागवड: सुरुवातीला उन्हाळ्यात तीन-चार वेळा पाऊस झाल्यानंतर पावसाळ्याच्या सुरुवातीस तयार केलेल्या जमिनीत ६० x ६० सेंमी अंतरावर साधारण १० ते १५ सेंमी उंच फूट आलेली रोपे लावावीत. पहिले ३-४ दिवस हलके पाणी द्यावे. त्यानंतर एक दिवसाआड दोन वेळा पाणी द्यावे. नंतर गरजेप्रमाणे ८-१० दिवसांच्या अंतराने पाणी देणे गरजेचे आहे. उन्हाळ्यात झाडांचे संरक्षण करण्यासाठी, वेलीच्या बुध्याभोवती चर किंवा खड्ड्यांवर पालापाचोळा किंवा गवत टाकून आच्छादन करावे. त्यामुळे पाण्याचे बाष्पीभवन कमी होईल.

काढणी व उत्पादन: शतावरी लागवडीनंतर १८ ते २० महिन्यांनी काढावयास येते. प्रति वर्षी हंगामात शतावरीच्या झुपक्याने वाढणा-या मुळ्या खणून काढाव्यात व वेलीचे खोड तसेच ठेवावे. काढलेली मुळे स्वच्छ करून लगेच मुळांवरची बारीक साल काढून १०-१५ सेंमी लांबीचे तुकडे करावेत. तसेच मुळामधील शीर ओढून काढावी म्हणजे वाळविण्याची प्रक्रिया लवकर होते. चांगली काळजी घेतल्यास प्रति वर्षी प्रति हेक्टर १२ ते १५ क्विंटल मुळ्या निघतात. भारतातील सर्व फार्मसीमध्ये शतावरीच्या मुळ्या विकत घेतल्या जातात. केवळ आयुर्वेदिकच नव्हे, तर अॅलोपॅथिक आणि होमिओपॅथिक औषधनिर्मितीसाठी ही शतावरीच्या मुळ्या लागतात.

